

Lánjáid stellen – duddjoma ovdánahttinbargu fenomenologaš geahčastagas

GUNVOR GUTTORM

Sámi allaskuvla

Dát artihkal lea vuodđuduvvon duodjeovdánahttinprošehtii, maid lean čadahan Sámi allaskuvllas jagiid 2010–2012, ja mii de lea oassi empiriijas. Báikkit, ávdnasat ja muđui vásáhusat mat bohtet muitui, leat gávnnadeamit mat buktet bohtosiid, ja dat sáhttet leat áibbas eará go dat maid lei álgoálggus jurddašan duddjot. Dát gávnnadeamit leat rumašlaččat. Artihkkala čuolbma lea mo duddjon ja duojára vásáhusat deaivvadit ja mii dan deaivvadeamis lea boadusin. Lean geavahan Merleau-Ponty (1994, 2012 (1962)) čállosiid rumašlaš fenomenologiija birra go lean geahččalan áddet mii lea su mielas rumašlaš vásáhus dahje eallinmáilmmi gamus dovdan, ja suokkardalan dan ektui mo iežan duddjonvásáhusaid sáhttá čilget fenomenologaš lahkonaŋvugiin.

Fáddásáni: duodji, fenomenologiija, rumašlaš vásáhus, lánját

Láidehus

Lean gorgnon mielli ala go galggaŋ doppe viežžat ávdnasiid. Várdádan guovllu ja báikki maid bures dovddan, go lean mánnávuoda rájes juo gálašan johkačázis ja dovdan gokko lea eanemus rávdnji ja gokko lea dan mađe coagis ahte sáhttá rasttildit joga vácci dahje vuoji. Dálvet lean fas rasttildan joga go lea leamaš jiekŋa ja diedán gokko suttit lávejit leat. Lean haksán návethája, bávččagahttán julggiid savnnjedettiin njuoskasuinniiguin nu, ahte juolggit velá spiidejit, gollon dukkorat-tadettiin olgun, čierastan luohkáin, gállán muohttaga ja ráhkadan čuoiganláhtuid ja doalahan daid rabasin. Lean dovdan, mo jiella galmmiha rupmaša, go lean láht-tis čippostaladettiin eatni veahkehan gápmasiid ostet. Ávnnastettiin lean jurddašan, makkár vásáhusat leat darvánan munnje iežan mánnávuodaruovttustan. Muittán olles rupmašiin. Dan maid dál oainnán, gávnnan fas rumašlaš muittus. Mánnávuodaruovttu báikkit, dávvirat ja fearánat leat cieggan rupmašii.

Dát artihkal lea vuodđuduvvon duodjeovdánahttinprošehtii, maid lean čadahan Sámi allaskuvllas jagiid 2010–2012, ja mii de lea oassi empiriijas.

Dutkin hásttuhuvvon geahčat beliid, nugo dás ávdnasiid ja dávviriid mat leat oasis ollislaš vásáhusas. Báikkit, ávdnasat ja muđui vásáhusat mat bohtet muitui, leat gávnnadeamit mat buktet bohtosiid, ja dat sáhttet leat áibbas eará go

dat maid lei álgoálggus jurddašan duddjot. Dát gávnnadeamit leat rumašlaččat. Duodjedutkami, nugo eará praktihkalaš estehtalaš dutkamiidda, lea hástalusson go seamma olmmoš galgá leat sihke duojár ja dutki. Artihkkala čuolbma lea mo duddjon ja duojára vásáhusat deaivvadit ja mii dan deaivvadeamis lea boadusin.

Praktihkalaš estehtalaš dutkamis leat guokte beali, duddjon dahje dahkan ja teorehtalaš suokkardallan. Duojis lea dahkan, mas gáibiduvvo motorihkka. Tin (2011) čállá ahte omd. giehta máhttá juoidá maid vuoignja ii máhte. Giehta máhttá čatnat min ávnnaslaš duohtavuhtii ja mii dasto šaddá rumašlaš árbevierrun (Tin 2011: 155). Dalle ii leat doarvái duddjot ja diktit duoji iežas mitalit, muhto dutki ferte lassin de nagodit gaskkustit dahkanoasi ja mo dutki oaidná dás odđa dieđu. Lean geavahan Merleau-Ponty (1994, 2012 (1962)) čállosiid rumašlaš fenomenologijia birra go lean geahččalan áddet mii lea su mielas rumašlaš vásáhus dahje eallinmáilmmi gamus dovdan, ja suokkardalan dan ektui mo iežan duddjonvásáhusaid sáhttá čilget fenomenologalaš lahkonaanvugiin. Fenomenologijias navdojuvvo ahte duojár ja dutki lea seamma, ja duddjon lea vuolggasadjin, ja dasa lassin lea dat dás guovddázis. Fenomenologalaš lahkonaanvuohki guorahallá mo máilbmi šaddá máilbmin ja makkár rolla mis olmmožin lea dán šaddamis (Tin 2011: 202). Mo mun gávnadan *látnjá*-fenomenain ja oaččuhan dujiid das? Dasto mo dain loahpas bihtáid mielde šaddá boadus? Lea fenomenaid ihtimis dahje badjáneamis sáhka, ja dasto gaskavuohhta das mii ihtá ja min rupmašiin. Nie deattuha dasto fenomenologijia eanet olbmo rupmaša vásiheami go empiralaš vásiheami dahje dan proseassa mii guoská dasa go ávnnas šaddá duodjin. Diehtagis ii leat máilmmi oinnolašvuohhta čilgejuvvon danne go mii fuomášat máilmmi min dovduid ja áicamiid bokte. Fenomenologijias deattuhuvvo justa ahte máilbmi oidno danne go mii dan vásihat iežamet rupmašiin (Tin 2011: 202).

Danne ferte rabas mielain váldit vuostá dan maid máilbmi fállá, muhto ferte leat maid gearggus oaidnit daid mánggalágan beliid mo máilbmi ihtá oidnosii. Mu čállosa ulbmil lea geavahit iežan duddjonvásáhusaid, masa gullá ávdnasiiguin bargat, guovlluide oahpásmuvvat, dávviriid dárkut ja duddjot, ja čalmmustahttit dáid fenomenaid. Ávnnasteapmi ja ávdnasat šaddet maiddáid duddjonbarggu subjeaktan, go dat leat láidestan duddjoma ovddos guvlui.

Ledjen mángii oaidnán iešguđetge guovllus, geaidnoguorain, telegráfinijjain, rođuin ja johkagáttiin, ahte soahkemuorat leat njáskon vai guovllut rahpasit. Go lean oaidnán lánjaid fieradeamen, de lean jurddašan ahte galggašii daid čohkket ja duddjot dain juoidá. Nu lean álggahan prošeavtta maid lean gohčodan *Lánját*.

Prošeavtta ulbmil lea leamaš searvat duodjeovdánahttinbargguide, mas duddjonproseassa lea guovddážiis, dan rájes go ávdnasa fáhten.

Jurdda lei gávdnat vuogas stelliid dujiide maid ovdal ledjen duddjon, ja prošeakta šattai sihke persovnnalaš mátkin áiggiid ja guovlluid čađa ja ávnnaslaš čieknudeapmin.

Prošeavtta boadus hápmášuvai duodjeinstallašuvdnan, mii lea leamaš čájáhusain.¹ Eai buot duojit leat juohke sajis čájehuvvon, go *duddjon*-sáttni iešalddis muitala ahte juoga lea ain jođus, nu ahte muhtomin leat bohtán ođđa duojit ja muhtun sajiin fas eai leat buot duojit fárus.

Dutkamuša lahknanvuohki ja teorehtalaš duogáš

Lean erenoamážit lohkan Merleau-Ponty čállin girjji *Kroppens fenomenologi* (1994) ja geahččan mo ea.ea. Halvorsen (2005), Tin (2011) ja Bengtsson (2001) leat dulkon su. Go lea sáhka fenomenologijias, de lea maiddá veara namuhit fenomenologijia vuodđudeaddji Edmund Husserla, ja su čállošiid lean maiddá geahččan sekundára gálduin, nugo Mikkel Tina (2011), Else Marie Halvorsena (2005) ja Jan Bengtssona (2001) čállošiid.

Duddjoma boadus lea leamaš rabas, vaikko lean ovddalgihtii jurddašan makkár ávdnasiid áiggun geavahit ja maid áiggošin duddjot. Dattege lean spiehkastan jurdagiin dadistaga go leat bohtán ođđa jurdagat. Juohke lávki duddjodettiin lea addán ođđa vejolašvuodaid.

Maiddá feministtalaš dutkamis leat persovnnalaš vásáhusat leamaš dehálaččat, ja nu de čalmmustahttet dutki vuolggasaji suokkardaladettiin dutkanfáttáid. Lean muhtun iežan ovddit čállošiid dán beali lokten oidnosii, go lean govven duoji ja duddjoma (gč. omd. Guttorm 2001, 2009, 2012). Eanaš dán čállošiid lean sajáidahtán iežan sihke duojarin, sápmelažžan, duodjestudeantan ja duodjedutkin. Nugo álggahin čálloša, de dán artihkkalis eambo geavahan iežan rumašlaš vásáhusaid. Frykman (2012) čállá ahte maiddá dutkit váikkuhuvvojit ja doibmet dovdduid ja áicamiid vuodul. Son oaivvilda ahte go dávvirat ožžot heakka kulturfágaid dutkamis ja álget gulahallat birrasiin, de dat čájeha man láhkai báikkit šaddet báikin min daguid bokte ja mo rumaš váikkuha kultuvrii (Frykman 2012). Frykman gohčoda affektiivva jorgaleapmin kulturfágaid dutkamis dan go ii dušše

1 Johkamohki márkaniin (3.–7.2.2012), Guovdageainnu gilišiljus (10.–20.5.2012), Sámi allaskuvllas (24.–25.10.2012) ja Arktikumis Roavvenjárggas (7.11.–8.12.2012).

govve ja divaštala giela ja symbolaid, muhto maiddáí vásáhusaid ja dovdduid (Frykman 2012: 34). Dovddut ja áicamat čatnet olbmo birrasii ja dien láhkai de sajáidahttet dat olbmuid eallinmáilbmái (Frykman 2012: 39). Feministtalaš dutkit cuiggodedje ahte eallin, rumaš, áicamat ja vásáhusat ledje báhcán olggobeallai dutkandoaimmaid, danne go dušše sánit ja giella ledje čalmmustuvvon. Feministtalaš dutkamis háliidedje dutkit loktet oidnosii eallima rumašlaš ja biologalaš osiid, ja danne váldojuvvui doaba *affeakta* atnui. Dan sadjái go jearrat makkár dovddut ja áicamat leat olbmui, de jerrojuvvui ahte makkár doaibma dain lea. (Frykman 2012: 34–35.) Affektiivva jorgaleami de sáhtá čatnat fenomenologalaš teoriijaide.

Vásáhusat leat eamiálbmotmetodologijaid oktasaš bealli (gč. Battiste 2000). Dát vásáhusat sáhttet leat persovnnalaččat dahje maiddáí oktasaččat eamiálbmotjoavkku siskkobealde. Shawn Wilson (2008) deattuha eamiálbmotmetodologija vásáhusbeliid. Wilson oaivvilda ahte eamiálbmotdutkan, nugo buot eará dutkit, leat dieđu ozus ja dan ovdánahttimin (Wilson 2008). Wilson geavaha iežas ovdamearkan das mo su vásáhusat leat hábmen su eamiálbmotdutkan ja su dutkama. Son oaidná ahte dutkan lea okta dahku dahje artikuleren eamiálbmoteallimis. Dahku ii sáhte badjánit guoros áimmus, oaivvilda Wilson, olbmo oktavuodát dávviriidda, dáhpáhusaide, lundui, universii ja ideaide duddjojít dan. (Wilson 2008: 80–97.) Wilson ii leat geavahan fenomenologija lahkonanvuohkin, muhto akšuvdnadutkanvuogi, mas váldodeaddu lea ahte dutki searvá dutkanprošektii dainna ulbmiliin ahte háliida juoidá rievdadit. Son oaivvilda, nugo dulkon su, ahte olmmoš iežas rabasvuodain sáhtá idihit odđa dieđu go vuhtii váldá dan maid oktavuodát sáhttet addit. Dát rabasvuodta lea fenomenologijas guovddázis. Son dadjá ea.ea. ahte dan sadjái go oaidnit iežamet oktavuodas eará olbmuiguin dahje dávviriiguin, de mii *leat* oktavuodát maid mii doallat ja main leat oassin (Wilson 2008: 80). Oainnán su barggu namuhan vearan go son lokte dutki sajádaga sihke dutkin ja olmmožin. Dát oktavuodát dagahit ahte dutki ii leat goassege okto go lea dutkamin.

Husserla vásiheapmi – čilgehus

Fenomenologija lea viiddis fáddá, mii geavahuvvo mánggalágan fágasurggiin. Fenomenologija vuolggasadji lea (ovda)diehtu dahje dovdu mii ii leat čilgejuvvon dahje čadnon makkárga vuogádagaide, ja maid mii diehtit go eallit máilmmis. (Halvorsen 2005: 6.) Lei 1900-logu álggus go fenomenologija vuodđudeaddji

Edmund Husserl (1859–1938) čuoččuhii ahte fenomenologiija ii leat čielga filosofiija, muhto lahkonanvuohki dahje bargovuohki das mo áddet máilmmi (Husserl 2004 (1913): 51). Su čuoččuhus ahte dutki ieš lea fenomena guovddážis lea šaddan fenomenologiija dovdomearkan. Fenomenologiija lea vásáhusa filosofiija, dainna oaviliin ahte muhtun ášši ihtá oidnosii buot iežas iešvuodaiguin ja mearkkašumiiguin olbmo vásáhusaid bokte. Dávvirat ja áššit eai gávdno guorusvuodas, dain lea oktavuohhta masa dahje geasa nu, ja dain lea mearkkašupmi ja ulbmil (Halvorsen 2005: 7). Ášši sajáidahttin dihto oktavuhtii lea dárbbalaš. Ulbmil dahje intensiivna leage oalle guovddážis Husserla fenomenologiijas. Fenomenologiijas ii sáhte diehtaga, nu gohčoduvvon luonddu jierpmi dahje eará fuomášumiid váldit diehttelassan, muhto olmmoš ferte ollásit doahttalit ja gudnis atnit dan maid lea guorahallamin. Dáhpáhusat ja deaivideamit leat iešheanaláččat, ja go mii daid nagodat rahpasit doahttalit, de fidnet vásáhusa. Go mis lea vásáhus, de sáhttit dan bokte čilget áššiid. Vásáhus lea jávohis álgu, ja buot teoriijat ja doahpagat vulget vásáhusas. (Bengtsson 2001: 26.) Muhtun dáhpáhusa ulbmil dahje intensiivna mohkasta vuos gamus dovdama bokte, mii ii diehtomielaláččat guorahallojuvvo.

Fenomenologiija vuodul gávdno máilbmi jo ovdal go reflekeret dan. Danne fenomenologiijas geahččalat mii áddet iešguđetlágan dáhpáhusaid min vásáhusaid bokte, almmá dan haga ahte mii geahččalat daid kategoriseret dahje čilget. Dán oainnu lea erenoamážit Merleau-Ponty ovddidan (Merleau-Ponty 1994). Go galgá leat vuoiggaláš daidda fenomenaide maid guorahallá, de ii sáhte duhtat oahpes ja mearriduvvon doahpágiidda, muhto ferte álgit buhtes ja sánehis vásáhusas ja dan čilget sánaláččat (Bengtsson 2001: 63).

Eallinmáilbmi, rumaš ja gamus dovdan

Sihke Husserl ja Merleau-Ponty oaidniba ja deattuheaba árgabeaivvi. Soai čatnaba maid dieđalášvuoda fenomenologiijai, go geavaheaba doahpaga *eallinmáilbmi* (duiskkagillii *Lebenswelt*). Árgabeaivi dahje eallin nugo dat hurgá, ovddasta Husserla mielas lunddolaš eallima ja guottu, ja mii dohkkehat dan jávohaga (Halvorsen 2005: 8). Eallinmáilbmi lea vásihuvvon árgabeaivi nugo mii eallit dan. Nu lea eallinmáilbmi vuodđun buot empiraláš teoriijaide ja buotlágan dieđaláš doaimmaide (Bengtsson 2001: 46). Dieppe, árgabeaivvis, viežžá dieđa vásáhusaid, ja dohko galggašii fas doalvut teoriijaid. Eallinmáilbmi lea ovdarefleksiiva ja ovdadieđaláš, ja danne dárbbalaš dieđa dan (Bengtsson 2001: 46). Dieđa abstrahere eallinmáilmmi ja geahččala dahkat dan áddehahttin jierpmaláččat, muhto seam-

más gáidá das mo áddet eallinmáilmmi vásáhusaid bokte. Go manan ávnnastit oahpes báikkiide ja geahčan ođđa čalmmiiguin ávnnashivvodaga doppe, de raban seammás ođđa vejolašvuodaid ávnnasteamis. Mun in oainne dušše ávdnasiid, muhto maiddá guovllu. Dát vejolašvuodát livčče eará jus duddjogoađášin ávdnasiin mat leat jo mu bargobájis. Mii leat máilmmis iežamet vejolašvuodaiguin, ja rahpat buot áiccuid go geavahat olles rupmaša dán duostut (Halvorsen 2008: 10).

Merleau-Ponty spiehkasta veaháš Husserla eallinmáilmmi oainnus, go deattuha rumašlaš vásáhusa. Son cuiggoda objektiivvalaš diedámáilmmi, mii dušše čujuha máilbmái maid sáhtta fáktádieđuiguin mihtidit, ja mas ii leat sadji olmmošlaš beliide. Merleau-Ponty erenoamážit cuiggoda Descartesa dualismma, mas jurdda ja rumaš lea juhkkojuvvon, ja olbmo dovddut eai leat luohtheahhtit go galgat oazžut čiekŋalat áddejumi ja dieđu. Merleau-Ponty mielde ii sáhte eallinmáilbmi leat čadnon dušše doahpágiidda ja teorehtalaš ideaide, muhto maiddá árgabeaivválaš vásáhusaide mat ihtet fáhkka ja maid vuodul doahpagat, sánit ja jurddašepmi leat badjánan. Son háliida čatnat rupmaša ja jurdaga oktii, ja rupmašis lea fápmu hábmet iežas ulbmila. Dieđalaš máilbmi mii nanne objektivitehta lea Merleau-Ponty mielas abstrákta ja gáibida dasto earálágan máilmmi go dan mii duohtavuodas gávdno (Bengtsson 2001: 70). Dát máilbmi lea eallinmáilbmi (Bengtsson 2001: 70). Go Merleau-Ponty hállá eallinmáilmmis, de oaivvilda dan máilmmi, mii rahpasa midjiide buot áiccuid bokte ja mii lea min vásiheadđi subjeakta (Merleau-Ponty 1994: 33). Ja dát de lea gamus dovdan, mii vuolgá min árgabeavvi vásáhusain. Nuppe dáfus ii sáhte subjeakta luvvejuvvot fysalaš máilmmis dahje das, mii lea olggobealde subjeavtta. Danne ii leat nu ahte olbmos lea rumaš, mii lea máilmmis, muhto olmmoš lea máilmmis. Mii eat sáhte iežamet rupmaša áicat, ja danne ii sáhte rumaš leat dávvir, oaivvilda son.

Mun nappo áiccan olgguldas dávviriid mu rupmašiin, guoskkahan daid, dárkkun daid, jorahan daid, muhto rupmašan gal in áicca: jus dan livččen sáhtán dahkat, de livččen galgan oamastit nuppi rupmaša maid in sáhtáše áicat (Merleau-Ponty 1994: 33; artihkkala čáli jorgalan dánskkagiel jorgalusas).

Eallinmáilbmi lea dasto juoga nu lágan goalmát dássi, mii jorrá subjeavtta ja objeavtta gaskka, ja máilbmi váikkuha subjektii ja subjeakta váikkuha máilbmái. Go Merleau-Ponty hállá gamus dovdamis, de son oaivvilda ahte mii gamus dovdat dan vuodul maid ovdal leat vásihan iežamet eallimis, son čatná nappo gamus dovdamá ovdalaš vásáhusaide. Danne lea eallinmáilbmi historjjálaš, kultuvrralaš

ja sosiálalaš (Bengtsson 2001: 72). Lean dás geavahan sániid *gapmu* ja *gamus dovdat* go galgá áddet maid Merleau-Ponty oaivvilda go hállá dárkilis geahččama ja vásáhusa birra. *Gapmu* mearkkaša ahte don dieđát juoidá ovdal go leat analyhtalaččat čilgen dan. Go de dadjá ahte dát *gapmu* lea historjjálaččat, kultuvrralaččat ja sosiálalaččat čadnon, de ádden ahte vásáhusat justa leat čoagganan rupmašii, ja daid vuodul de sáhttit *gamus dovdat* ovdal go máhttit dan čilget.

Min oktavuoha dávviriidda eallinmáilmmis

Merleau-Ponty oaidná ahte luondu ii leat abstrákta, muhto lea biras min eallinmáilmmis. Muhto dasa lassin mii ráhkadat dávviriid, kultuvrralaš objeavttaid. Dávvir oazžu meinnega go lea dihto oktavuodas. (Merleau-Ponty 1994: 109–111.) Muhtun dávvira meinnet vuodđuduvvá dađistaga olbmuidgaskasaš gulahallamii (intersubjektivitehta) ja dasa ahte min rupmašat ellet dihto birrasis. Mii válljet ávdnasa guksái vai dan sáhttá duddjot, ja hábmet dan nu ahte sáhttá dainna juhkat káfe ja seammás bissu balssa alde. Guksi ja dan hápmi lea čadnon duojára vásáhussii guvssiin. Álkibut daddjon, go mun vásihan dihto meinnega guvssis, de lea dan sivas go lean vásihan guvssiid ovdal, ja guottán dieđuid guvssi birra rupmašis, dan dihtii go lean earáiguin ovtastallan, oaidnán ja lihkahallan guvssiid.

Bengtsson dulko Merleau-Ponty nu, ahte dávviriid ii sáhte dušše áddet ávnaslaš dávvirin nugo daid oaidná; dahje nuppiid sániiguin: ii leat dušše luondu, muhto maiddá kultuvra. Son geavaha ovdamearkan Leonardo da Vinci *Mona Lisa* -gova, ja čilge ahte dan iešvuoda ii sáhte dušše čilget ivnniid ja ávdnasa bokte, muhto das lea sisdoallu. Juohke dávvira ii sáhte áddet dušše ávnaslaš dávvirin, muhto dávvir riegáda go rumaš gávnna ávdnasiin. (Bengtsson 2001: 93.) Seamma láhkai sáhttá de lohkat duoji birra ahte juohke olmmoš ráhkada iežas mitalusa duodjái, muhto duodji maid áddejuvvo oktasaččat, joavkkuin ja birrasiin.

Rumašlaš diehtomielalašvuoha

Merleau-Ponty mielas lea subjeavtta rumaš mii eallá. Subjeakta lea dasto maid aktiivvalaš, ja dat maid subjeakta guoská ja geahččá, lea objeakta. Merleau-Ponty ii juoge gaskal subjeavtta ja objeavtta, muhto oaidná dobbelii. Son vuodušta olles iežas fenomenologijja jurddašeami rumašlaš oktavuhtii ja diehtomielalašvuhtii. Son ii eahpit ahte eallinmáilbmái maid gullá jurddašeapmi, muhto son čuočču-

ha ahte jurdagat ja dovdamušat ihtet easkka maŋŋá go lea leamaš vásáhus ja fuomášupmi, maid mii rumašlaččat áddet. Dan son gohčoda rumašlaš diehtomielalašvuhtan, mii dasto lea ovdalis jurdaga diehtomielalašvuoda. (Merleau-Ponty 2012 (1962): 387–415; gč. maid Tin 2011: 207.)

Dahkan ja dábit

Mikkel Tin ja Else Marie Halvorsen leaba suokkardallan rumašlaš fenomenologiija, ja goappašagat čujuheaba Merleau-Ponty čállosiidda rumašlaš vásiheamis (Halvorsen 2005; Tin 2011). Duddjomis geavaha dahkki giedaid. Mii leat hárvánan duddjot ja min lihkestagat leat šaddan oassin min rupmašis. Rumaš máhtá juoidá maid ii leat jurddašan ahte máhtá (Halvorsen 2005: 47; Tin 2011: 207–208). Go dahkat juoidá, de sáhttit čuovvut sajáiduvvan dábi. Dáhpi lea go motorihkka lea cieggan, ja dat lea cieggan go máhttit juoidá. Dán gohčoda Merleau-Ponty dáhperumašin (Merleau-Ponty 1994: 97–103; gč. maid Tin 2011: 19). Rumašlaš vásáhus rieгада rupmaša ja máilmmi gávnadeamis (Tin 2011: 207). Jus dán de galggašii fievrridit duddjomii ja geavahit mu látnjábarggu ovdamearkan, de sáhtá lohkat ahte mu duddjomis čuovun dihto duddjondieđuid. Mun duddjon nugo earátge dahket, ja dalle mun čájehan barggadettiin dan. Muhto dattege sáhtán addit dujiide ođđa mearkkašumi, ja dalle lean maid iđihan juoidá ođđa. Njuolggadusat sáhttet leat hámit ja duddjonmálet. Dan maid mun máhtán, lea vejolašvuhta mii gávdno danne go lean hárvjehallan dan máhtu mii mus lea. Muhto easkka dalle go dagan juoidá, de lávken vejolašvuodas (mus leat máhtut) dahkamii (geavahan máhtuid) ja das sáhtá boahit juoga ođđa. Lea vejolaš heivehit fenomenologiija jurdagiid duddjomii go olmmoš geavaha iežas giedaid ja olles rupmaša go duddjo, ja dasa lassin bargá ovtta ávdnasiiguin. Gáibiduvvo mus olmmožin leat rabas dasa mii boahá, ja lahkoni ášši almmá árvvoštallama haga. Muhto ferten iežan áddet dan dilis gos lean máilmmi dihtii ja máilbmi lea mu dihtii.

Go álggán reflekeret, de reflekeren maid vásáhusa mas ii leat vuos makkárga árvvoštallan. Ovdamearka dihtii go mun sahán lánjaid, de sahán daid, ja easkka go lean sahán, de reflekeren. Go lean diehtomielalaš rupmašis máilmmi bokte, ja go lean diehtomielalaš máilmmis mu rupmaša bokte, de lea dahku ja lihkestapmi guovddážiis, nugo Halvorsen čállá (Halvorsen 2005: 47). Lean ovttaoavvilis sihke Tinain ja Halvorseniin ahte rumašlaš diehtomielalašvuhta ja diđolašvuhta reflekerema bokte ii dárbbas buot háviid leat bálddalagaid, muhto sáhtá maid leat maŋŋálagaid. Dás ádden maid nu ahte diehtomielalašvuhta ii leat dušše

jurdaga bokte, muhto maiddáí rumašlaš, dat maid dakko bokte vásiha ja fuomáša. Hárjáneapmi lea dárbbášlaš, ja dájvja dat sajáiduvvá go mángii dahká juoidá, dassá go rumaš dan fáhte ja muitá (Merleau-Ponty 1994: 97–104). Nu de ádden maiddáí gamus dovdam, ahte rumaš muitá, muhto olmmoš ii vuos sáhte čilget manne nu dovda. Muhtun oasit duddjomis leat jo sajáiduvvan rupmašii, nugo omd. mo galgган doallat sahá go sahan, nu ahte dušše barggan dan, almmá reflekterema haga, muhto go de doalan ávdnasa gieđaid gaskkas, de lean rabas vejolašvuodaide mat bohtet. Dalle dát maid mearkkaša ahte máilbmi ii leat vuostebeliiguin huksejuvvon, jurdda ja ii jurdda, rumašlaš ja ii rumašlaš, muhto baicce sihke ja (gč. maid Kragelund 2004: 95–96).

Mo de galgá áddet Merleau-Ponty eallinmáilmmi ja diehtaga? Son ii hilggo diehtaga, muhto oaidná ahte almmá eallinmáilmmi haga, de ii leat vejolaš hállat duohta máilmmis. Muhto de ii mearkkaš ahte eat sáhte dulkot máilmmi teoriijaid bokte, muhto min eallinmáilmmi ii sáhte unnidit dušše dasa. Ovdavásáhus, mas vuos ii leat reflekšuvdna dahje árvoštallan, lea vuodđun viidásat dulkomiidda. Go lea sáhka gamus, de olmmoš gamus dovda ovdalaš vásáhusaid vuodul, ja dása sáhtta maid bidjat jurddašeaddji vásáhusaid Bengtssona mielas. Lean ovttaoaivilis suinna dás, goit jus geavaha *gamu* seamma dásis go Merleau-Ponty doahpaga *perception*.

ležan duddjonvásáhusat

Láven dájvja vuolgit Gorvái, mii lea mu mánnávuoda ruovttubáiki, go lean ávnnasteamen, muhtomin jurdagis ja muhtomin duođas manan dohko. Vaikko dieđán ovddalgihtii ahte in soaitte gávdnat doppe daid ávdnasiid maid lean ohcamin, de lea dattege dát vuohki munnje mannat áššiide nugo leat. Nugo Merleau-Ponty čilge, de lea ieš olmmoš vuosttas gáldu. Gorvá lea guovlu maid bures dovddan, ja nu lea álki lihkadit dán guovllus. Vaikko dieđán ahte in buot háviid gávna ávdnasiid maid dárbbášan dieppe, de dattege lea cieggan rupmašii mo jurddašit go galgá gávdnat maidege. Fenomenologalaš lahkoneami vuodul ferten dattege álo ođđasit álgit. Mu rupmašii leat vurkejuvvon ovdalaš vásáhusat, muhto dattege galgган rahpat ođđa vásáhusaide saji, nu galget sihke mu rumaš ja miella leat rabas. Dá lea dat maid Halvorsen oaidná leat estehtalaš fágaid ulbmil, namalassii leat rabasmielat álgui (Halvorsen 2005: 44). Go dál ledjen ohcamin lánjaid maid dárbbášin iežan stelligiidda, de vuot jurddašin ahte manan Gorvái vuos álggos

ohcat muoraid. Ovdal go mannen Gorvá, ledjen jo duddjon muhtun ráje dujiid, muhto in lean daid stelligiid duddjon, masa dárbbasín lánjáid. Dál lean rabas oaidnit makkár hástalusaid ja vejolašvuodaid ávnnasteapmi addá.

Gorvá lea leamaš mu áhččeroški nuorravuoda ruoktu. Mu áddjá huksii dálu báikái maŋŋil soadi, ja álggii njáskat njárggaid dies lahkosis gieddin. Áhčče- ja eadnerohkki dađistaga álggiiga bargat eanandoaluin, ja hágaiga bahččigusaid, sávzzaid ja muhtun spiinni. Soai movttáskeigga eanet bargat, ja ceggiiga dasto odđasat náveha ja eanet bahččigusaid. Dan rájes de muitigoadán mu mánnávuoda. Mis ledje ránnját moadde kilomehtera badjelis, geat maddái barge eanandoaluin. Dasa lassin ledje mis maddái ránnján badjeolbmot. Gesiid luittiimet omiid beaivválaččat veaittallassii. Márkanolbmot sáhte fas buktit sávzzaid ja heasttaid, mat de guhto min áididiid olggobealde. Guovlu olggobealde áididiid ii bálle goassege vesáluvvat, go eallit dulbmo ja guhto. Láven gievkkanlássaráigge guovlat allamielleravdda badjel gos lávet gesiid fitnat soavviliid oaggumin, ja fas bajás guvlui bávtte vuoli gos fas luossa láve dohppet. Die nu leat, nugo Merleau-Ponty čállá, vurkejuvvon mu rupmašii vásáhusat mánnávuodaruovttus.

Go dál geahčan allamielleravdda guvlui, de in oainne allamielleravdda inge oainne go soavvilat bákŋet, muhto dieđán ahte dat lea doppe rođu duohken. Mu rupmašii lea vurkejuvvon diet diehtu. Dál lea mu mánnávuodaruovttu guovlu ávdin dien dáfus ahte eai doppe šat oro olbmot beaivválaččat, ja dasto eai leat šat gusat, sávzzat ja heasttat mat guhtot ja dulbmot eatnamiid olggobealde áididiid. Nu lea johkagáddi šaddan rohtun. Stohpu ja báiki gal ain gávdno, ja mii geavahat dálu duollet dále, ja mearrideimmet oktii njáskat veaháš guovllu nu ahte sáhtta fas oaidnit eanebuš joga. Dáid lánjáid maid njeaidit, vurken go galgga geavahit ávnnasin. Lánját mat leat johkagáttis leat moalkasat, ja oainnán ahte ferthešin gávdnat maid njuolgadat muoraid.

Johkamohkis, gos beaivválaččat orun, lea min dálu lahka vázzinbálggis maid olbmot gesiid geavahit. Dálvet seamma bálga ráigge lea čuoiganláhttu. Láven sihke dálvet ja geasset fitnat vázzimin bálga mielde dahje čuoigamin, go lea erenoamážit heivehuvvon beatnagiidda, ja mus lea beana. Go vázzá dahje čuoigá, de šaddá rasttildit rávdnjelinjjá, mii lea sullii 5–6 mehtera govddu. Láven rasttildit linjjá várrečoru alde, ja go várdádan máttás guvlui, de oainnán guhkes guji nu guhkás go fal čalbmi oaidná. Rávdnjelinjjá oamasteaddjit fuolahit ahte ii galgga gudji vesáluvvat, ja njásket dan. Ledjen vázzimin doppe geasset, go oidnen ahte ledje fitnan njáskamin ja guođđán lánjáid eatnamii. Dát lánját ledje njulges ávdnasat

mat leat šaddan goikedieváin ja máddelis go mu mánnávuodaruoktu. Muhtumat dain ledje jo goikagohtán.

Guovtti báikkis vižžen dasto ávdnasiid. Nubbi lea mu mánnávuoda ruovttu-báiki ja nubbi fas guovlu gos dál orun, ja mun vásihan dan guovtti ávnnastanbáikki goabbat láhkai. Álgen dán čállosa dainna ahte čuoččun mielleravddas ja geahčan Gorvvá dálu, ja lean ávnnasteamen. Lean sahán lánjá mii lea dan mađe njuolgat ahte dieđán das sáhtán ávnnastit juoidá.

Lánjaid, maid ávnnastedjen sihke Gorvvás, Kárášjogas ja Johkamohkis, ollejin ja bidjen goikat. Goikkadettiin ávdnasiid hutkagohten bevddiid man ala duojit galge. Mu bargovuohki lea ahte duddjon dađistaga ja maiddái fuomášan ođđa beliid duddjomis dađistaga. Oidnen maid ahte dárbbasšin eanet ávdnasiid ja dahken mánnga mátkki (gč. govvosa 1).

Govus 1. Ávnnasteapmi.

Čuočodettiin mielleravddas ja várdádettiin iežan mánnávuodaguovllu, de oaidnigoađán ođđa beliid birrasis maid ovdal in leat fuomášan dahje in leat jurddašan. Oainnán áiddiid mat leat ceggejuvvon birra gittiid, áiddit mat galge eastadit sávzzaid, gusaid ja eará elliid boahtimis gittiide. Oainnán maid hášiid mat gittiin leat, vaikko eai leat šat ceaggut. Go oainnán daid, de sáhtán jearrat ahte

Govus 2. Mis leat áiddit, stoalpput maŋŋálagaid ráhkaduvvon mángga siva geažil.

leago dát oaidnu vurkejuvvon mu rupmašii, danne go oktii lean oaidnán daid go čužžon hášeguoras ja barga. Čuččodettiin das ollesolmmožin oainnán dan mii lea dáhpáhuvvan mángalot jagi dás ovdal, ja oainnán sihke áide- ja hášestoalppuid mat leat bardojuvvon maŋŋálagaid.

Vuojedettiin ruoktot fuomášin geaidnoguoras stoalppuid mat leat bardojuvvon maŋŋálagaid, muhtomin leat geaidnogalbbat, nuppe vuoru leat čuovggat. Váccedettiin bargosadjái Johkamohkis, de oainnán maiddái geaidnoguoras seamma láhkai stoalppuid maŋŋálagaid. Muhtun stoalppuin leat čuovggat ja earáin fas leat galbbat. Jođán meahcis ja oainnán ahte leat stoalpput maŋnemaŋŋálagaid bardojuvvon, ja áiddit mannet dievá ala ja jotket vaikko dan in oainne. Áiddit leat suddjema dihtii, ja geaidnogalbbat guddet iešguđetlágan dieđuid. Go dán fuomášin, rievdagodii maiddái mu meinnnet duddjomis ja fuomášin ahte mu stellegat han maid leat dego áidestoalpput ja galbbat, mat guddet iešguđetlágan mitalusaid.

Govus 3. Anne-áhku askkis.

Nu de oaidnigoađán iežan iešgudetlágan dujiid ovttas, ja bardigoađán daid oktii mañńalagaid nu ahte govvidit mu vásáhusaid stoalppuide. Dat doibmet sihke áidin, čuovgastoalpun ja galban, mat muiltalit guđe guvlui galget olbmot johtit. Juohke stoalppus lea dasto sierra doaibma, ja nu leat maiddái mu stelligiin. Mun sáhtán dattege luvvet eret iežan stelligiid stoalporáiddus, ja dalle doibmet ovttaid mielde. Mun lean omd. duddjon duoji, maid lean gohčodan *Ánne-áhku askkis* (govus 3), gudnijahttin dihtii iežan *Ánne-áhku*, gii lei muiltalusa mielde duojár guhte lávii sihke gođđit ja čiekčat gággásiid. Dán gullen go ledjen jearahallamin olbmuid *Karášjogas Ávdnasis duodjin* -sátnegirjji ráhkadettiin ovttas Solveig Labbain (Guttorm & Labba 2008). Atnen hui mávssolažžan gullat dien oasi mu áhku birra, go ieš in beassan goassege vásihit ahte áhkku gođii dahje čievččai gággásiid. Mun muittán su áhkkun, gii návehastii ja go doppe gearggai, de biepmadii gieđaid sukkástuolus, muhto dalle son lei jo boaris. Mun jáhkán ahte mu *Ánne-áhku* lea geavahan dortte go lea batnán láiggiid, muhto mu muiltalusa de lean válljen láigesnállduin muitit su.

Loahpahus

Lean dán artihkkalis váldán vuolggasaji iežan duddjomis. Fenomenologiiijas lea oktavuoha gaskal subjeavtta, mii dás lean mun, ja subjeavtta fuomášumi, mii dán oktavuodas leat lánját ávnnasin ja mas duddjon dujiid mat fas addet munnje mearkkašumi. Min máhttin lea vuodđun min reflektearmiidda ja teorehtalaš áddejupmái, das go máhttin lea čadnon rumašlaš vásáhussii.

Duddjomis gáibiduvvo ahte geavaha rupmaša, ja duodji ii leat áidna fágasuor- gi mas nu dahká. Min lihkaheapmi ávnnasteamis muitala ahte mii fertet geahččat ášši mángga bealis. Go lean ávnnastan lánjá, de lean mángga láhkai oaidnán áv- dnasa. Ávdnasa mánggabealatvuoha boahťa ovdan go vuosttažettiin geahčan dan eatnamis, nuppádassii fas go lean lokten dan gieđaid gaskii, goalmádassii go lean njáskan dan ja njealjádassii go lean fearran dan jna. Husserla čilgehus lea ahte fuomášupmi deaivida subjeavttain dego álgodiehtun. Dasa lassin lea rumaš mii vásiha ja lahkona dovdduide ja áicamiidda, nugo Merleau-Ponty čilge. Dovddui- de olahit lea boadus proseassain main lea dahku vuodđun, leš dal duddjon dahje eará dahkamušat. Mii čakŋat iežamet rupmašiidda fuomášán dihtii dáid gállduid mat leat čilgekeahtta ja analysaid haga. Dán oaidná Halvorsen leat vuohkin mo olmmoš kreatiivalaččat bargá (Halvorsen 2005: 44). Halvorsen čujuha dasa ahte olles ráhkadeaddji proseassa gitta gárvves buktagii addá vejolašvuodaid fidnet odđa fuomášumiid ja áddejumiid (dovddastusaid), ja das leat sihke manuálalaš ja mentálalaš doaimmat (Halvorsen 2005: 48). Dulkon Merleau-Ponty nu ahte go mii vásihat rupmašiin, de lea dat oassin min ollislaš áddejumis, mas maiddái jurdda lea fárus. Son molle vuostebealálašvuoda gaskal objeavtta ja subjeavtta, ja danne lea vejolaš hállat diehtomielálašvuodas mii lea dovdduid, áicamiid ja jurdagiid dásis.

Mun oainnán dás buori vejolašvuoda dán geahččat maid duddjoma okta- vuodas ja dutkamis, mas duddjon lea vuodđun. Go mun álgen iežan lánjáiguin bargat, de lei váldojurdda duddjot stellegiid dujiide. Muhto dađistaga go ain rahpasedje odđa vásáhusat ávnnastettiin, váccašettiin ja vuojašettiin, de ihte maid odđa muitalusat ja vejolašvuodát mat adde mu duddjomii, ja maid dujiide, odđa meinnega, seammás go ain rahpasit odđa áddejumiid ja fuomášumiid.

Lahkonanvuohki, mas čálli dutkin sakka lea sajáidahtán iežas ja deattuhan vásáhusaid dutkanproseassas, lea deattuhuvvon feministtalaš dutkamis ja maid eamiálbmotmetodologiijas. Danne oainnán ge ahte fenomenologalaš lahkona- vuohki lea muhtun vuohki mo sáhtta sajáidahttit iežas ja mo dan birra čállá.

Gáldut

- Battiste, Marie 2000: *Reclaiming Indigenous Voice and Vision*. Vancouver: UBC Press.
- Bengtsson, Jan 2001: *Sammanflätningar. Husserls och Merleau-Pontys fenomenologi*. Göteborg: Daidalos.
- Frykman, Jonas 2012: *Berörd. Plats, kropp och ting i fenomenologisk kulturanalys*. Stockholm: Carlsson.
- Guttorm, Gunvor 2001: *Duoji bálgát – en studie i duodji. Kunsthåndverk som visuell erfaring hos et urfolk*. [Tromsø]: Det humanistiske fakultet, Institutt for kunsthistorie, Universitetet i Tromsø.
- Guttorm, Gunvor 2009: Small Pieces of Antler Make Sense. – Leena K. Kaukinen (doaimm.), *Proceedings of the Crafticulation & Education Conference*. Techne series A:14/2009. Helsinki: NordFo. 52–61.
- Guttorm, Gunvor 2012: Duodji – A New Step for Art Education. – *The International Journal of Art & Design Education* 31 (2): 180–190.
- Guttorm, Gunvor & Labba, Solveig 2008: Ávdnasis duodjin. *Dipmaduodjesánit*. Guovdageaidnu: DAT.
- Halvorsen, Else Marie 2005: *Forskning gjennom skapende arbeid? Et fenomenologisk-hermeneutisk utgangspunkt for en drøfting av kunstfaglig FoU-arbeid*. HiT skrift nr 5/2005. Porsgrunn: Høgskolen i Telemark.
- Husserl, Edmund 2004 (1913): *Idéer til en ren fenomenologi och fenomenologisk filosofi*. Stockholm: Thales.
- Kragelund, Minna 2004: Ideologiske genstande. – Minna Kragelund (doaimm.), *Tingenes fortællinger: Om at lære det gode liv*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag. 87–116.
- Merleau-Ponty, Maurice 1994: *Kroppens fenomenologi*. Oslo: Pax Forlag.
- Merleau-Ponty, Maurice 2012 (1962): *Phenomenology of Perception*. New York: Routledge.
- Tin, Mikkel B. 2011: *Spilleregler og spillerom. Tradisjonens estetikk*. Oslo: Novus forlag.
- Wilson, Shawn 2008: *Research Is Ceremony. Indigenous Research Methods*. Halifax – Winnipeg: Fernwood Publishing.

Of young birch – *duodji* research and artistic work in a phenomenological perspective

This article is based on a research and development project conducted at the Sámi University College from 2010 to 2012. The artistic part of the project forms part of the empirical data in this article.

Production of knowledge is a crucial aspect of the discussion on a starting point for the development of indigenous methodologies. This article deals with the possible approaches to an artistic investment within *duodji* (Sámi arts and crafts). At the development stage, I started with the idea of using young birch trees in a design process. I examine this process employing a phenomenological approach which proves useful when discussing the Sámi and the indigenous perspective.

The challenge that researchers face is to consider that elements of the empirical material form part of the overall research material. Locations, materials and experiences are all crucial to the artistic result, which is often different from the initial idea.

The research deals with the question of how the creative process and the artist's experiences meet and what this meeting leads to in terms of artistic outcome. Just like other research in artistic work, with emphasis on artistic activity and theoretical analysis, research on *duodji* can be a challenge, as researcher and practitioner are one and the same person. Research that includes artistic activity describes the researcher's experience and understanding from first person point of view, and as such, the phenomenological approach provides a good basis.

When elaborating on the world of life and bodily experience, my basis is Merleau-Ponty's interpretation of bodily phenomenology (Merleau-Ponty 1994, 2012 (1962)). This I transfer to my own creative experience.

Keywords: *duodji*, phenomenology, bodily experiences, small birch trees

GUNVOR GUTTORM

Sámi University College

gunvor.guttorm@samiskhs.no